

Jan Frans Van de Velde en het Nederlands

In 1772 werd de jonge licentiaat in de theologie J. F. Van de Velde (Beveren-Waas, 1746-1823) bibliothecaris van de Leuvense universiteitsbibliotheek, die hij grondig zou hervormen. Hij maakte vlug een schitterende carrière: hoogleraar, regent van de Faculteit van de Godgeleerdheid, president van het Groot College van de H. Geest, kanunnik van de St.-Pieterskerk. In de botsing tussen keizer Jozef II en de Leuvense universiteit werd hij de grote voorvechter van het ultramontanisme, wat hem, tot bij het uitbreken van de Brabantse Omwenteling, de verbanning kostte. Tijdens de Franse Overheersing inspireerde hij aan de universiteit het verzet tegen de gevoerde kerkpolitiek. In 1797, bij de opheffing van de universiteit, kon hij amper aan deportatie naar Cayenne ontsnappen. Na 1814 ijverde hij tevergeefs bij het Congres van Wenen, bij paus en keizer, bij koning Willem I voor het herstel van de oude alma mater¹.

Als bibliothecaris ontving hij regelmatig de werken die van de persen van de officiële, door het Oostenrijkse bestuur opgerichte Imprimerie Royale kwamen. Daarbij hoorden ook de *Mémoires* die de Theresiaanse Academie te Brussel zowel van haar leden als van haar jaarlijkse laureaten bundelde en uitgaf. De zendingen waren vergezeld van korte brieven van Jan Des Roches, de secretaris van de academie en beheerder van de drukkerij: vier ervan zijn bewaard in het archief van het Bisschoppelijk Seminarie te Gent, twee nederlandstalige (27.02.1778 en 24.02.1783), twee franstalige (15.06.1778 en 20.07.1780), met op de keerzijde van de drie vroegst gedateerde het klad van het antwoord van Van de Velde, in dezelfde taal als de brieven zelf.

Aan deze vier gaat een ongedateerd klad van een brief vooraf, dat blijkens de verwijzing naar „Mr. Pluvier”, wiens bekroonde verhandeling in de in 1777 gepubliceerde verzameling „*mémoires*” werd opgenomen, in dat jaar moet worden gesitueerd.

Van de Velde schrijft erin: „j'ai reçu avec bien du plaisir le volume des mémoires de votre illustre academie [...] j'ai déjà parcouru quelques uns des mémoires; ils me paroissent très bien travaillés. Celui de Mr. Pluvier² m'a fait plaisir pour le beau stile flamand, il n'atteint pas l'elegance et la pureté de Mr Waegenaer³, mais au moins il excelle sur le jargon, que nous entendons assez communement, soit dans le bureau, soit meme dans le chaire. Hé! pourquoi ne pas encourager ici la culture de la langue, comme on a fait en Hollande? ne scait-on pas que c'est par des

1. Over Van de Velde, zie de catalogus van de tentoonstelling *550 jaar Universiteit Leuven*, Leuven, 1976, passim, en J. Roegiers, *Jan Frans Van de Velde: een belangrijke man?* in *Het Land van Beveren* XVI, 1973, p. 106-121. Het was Dr. J. Roegiers die ons op het spoor bracht van de in deze bijdrage vermelde documenten; wij danken hem van harte.

2. L. J. E. Pluvier (1745-?), arts te Westrem, na zijn bekroning door de Academie leraar aan het koninklijk college te Aalst. Achteraf nog tweemaal gelauwerd, stelde hij zich in 1792 kandidaat voor een zetel in de Academie met een – verloren gegaan – onderzoek naar de oorzaken van de verwaarlozing van het Nederlands.

3. Jan Wagenaar (1709-1773), befaamd Amsterdams historicus.

encouragements, et des efforts continuels qu'on y est parvenu à ce degré de perfection, qui brille dans beaucoup [het eerst geschreven „quelques” werd geschrapt] d'écrivains Hollandois? quand on compare Bor et Reigersberg et la chronique Hollandoise⁴ avec Hoofd, Huydecoper et wagenaer on ne croiroit pas, que ces gens-la eussent habité les mêmes villes...”

Een pleidooi voor het cultiveren van de moedertaal, gericht tot een hoog ambtenaar in dienst van het Oostenrijks bestuur, die echter – we weten het uit andere bronnen – opportunistisch de kant van de verfransing had gekozen! Met deze tekst schaaft Van de Velde zich bij de groep intellectuelen – geestelijken, juristen, artsen, rederijkers –, waartoe ook Pluvier behoorde, die bekommerd was om de redding en verheffing van de moedertaal en zo mee de sfeer hielp scheppen waarin advocaat Verlooy's *Onacht* kon ontstaan.

Ongeveer 35 jaar later, toen de Franse Overheersing pas achter de rug was, sprak Van de Velde zich nog eens – en dit keer uitvoerig en geargumenteed – uit over het gebruik van de moedertaal, in zijn „Korte Aenmerkingen op deze vraege: Kan men het gebruyk der fransche taele als voordeelg aanzien in de Nederlanden zoo in zaeken van wetgevinge, als opzigtelyk tot de zeden en godsdienst?”

De kopie van de tekst, van de hand van de bekende adjunct-bibliothecaris van de Gentse universiteit J. F. de Laval (1774-1859), berust in de Universiteitsbibliotheek te Gent (Hs 954, 11 pagina's, telkens 19 regels) en draagt als motto: Heu, quantam stragem nostris gens intulit oris gallica!⁵. Over de concrete aanleiding tot het opstellen van dit betoog is niets bekend.

Leibniz' voorstel om één wereldtaal in te voeren, zo begint Van de Velde zijn exposé, is een utopie. De verscheidenheid van de talen is de volken net zozeer eigen als de verscheidenheid in woonsten, zeden, wetten en gebruiken, en dat heeft de Voorzienigheid ook gewild. De economische en andere betrekkingen tussen de landen kunnen eisen dat „eenige personen” de taal van de buurlanden begrijpen, „maer evenwel alle volkeren komen hier in overeen, dat zy elk hunne eygene lands-taele gebruyken zoo in zaeken van wetgevinge, van pleytredens, als alle andere, die van eenig belang zyn in de bergerlyke [burgerlijke] zaemen-levinge.”

Nu „een helder-dag licht van voorspoed, zoo wy betrouwen, voor het Neêrland zal gaen opreyzen onder eene regtveêrdige en vaderlyke bestieringe”, rijst de vraag: „Tot wat eynde, tot welk nut ofte

4. Pieter Chr. Bor (1559-1635), auteur van *Oorsprongh, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen*, een herhaaldelijk herdrukte, meerdelige Nederlandse geschiedenis van de periode 1555-1600; Jan Reigersbergh (? – ca. 1591) schreef *Dye Cronycke van Zeelandt* (Antw., 1551); met „la chronique Hollandoise” zal wel de aan Melis Stoke toegeschreven *Rijmchroniek van Holland* bedoeld zijn.

5. Helaas, wat voor een grote ramp heeft het Gallische volk over onze gewesten gebracht. – Naar de mening van Prof. Dr. A. Welkenhuysen, die we voor zijn hulp bij de vertaling danken, gaat het hier om een citaat in 18de-eeuws Latijn.

noodzaakelykheid moeten wy, Neêrlanders, ons nog voort blyven bedienen van eene taele, die de onze niet en is," en die ons en de overige door Frankrijk veroverde volken werd opgedrongen. „Waerom zouden wy, Neêrlanders, nog eenige aenkleévinge, eenige vooringenomendheid blyven betoonen voor de taele der Fransche, wiens haetelyke dwingelandye zoo diepe en pynelyke wonden aen het Neêrland heeft toegebracht?"

Wie zijn de voorstanders van het behoud van het Frans? „Voor eerst een zeker getal persoonen, de welke, om dat zy onderscheyden zyn door hunne geboorte, zig ook door het spreken van eene vreemde taele willen onderscheyden van den gemeynen borger". Daarnaast zijn er een bepaald aantal jonge rechtsgeleerden, die de Code Napoléon hebben „ingezwolgen" en daarom vinden dat de rechtspleging verder in het Frans dient te gebeuren. Maar „aengezien de wetten zyn de stemme, de uytdrukkinge van den wille van den Prins tot zyne onderdaenen, zoo volgt hier uyt, dat van den eersten edelman tot den ellendigsten bedelaer regt heeft om die wetten te verstaen in zyne eygene en vaderlandsche taele." Hebben Cicero en Demosthenes een andere taal dan hun moedertaal gebruikt? „Wat taele gebruykt men in Duytsland, in Italiën, in Spagniën, in Portugal, in Engeland? Pleyt men daer in het fransch?" Die volken zijn wijzer dan „veele van onze Neêrlanders" en weten welke nadelen het Frans op het staatkundige en morele vlak heeft teweeggebracht.

„Maer hier tegen zal men zeggen, dat een groot getal inwoonders van het Koningryk der Nederlanden de Vlaemsche taele teenemael onkundig is; hier op vraege ik, of de waelsche provincien het grootste deel uytmaeken van het Koningryk van België? neen, zy maeken'er mogelyk maer het vierde deel van". En, zich baserend op het principe *a majori parte fit denominatio*, meent Van de Velde „het opper-bestier" dan ook te moeten verdedigen, „wanneer het zelve in zyn besluit van den 1en October gezeyd heeft, dat *de taele van de Belgische Provinciën de Vlaemsche is*" (de cursieve tekst is onderstreept)⁶. Conclusie: de wetten in het nieuwe koninkrijk dienen „in de vlaemsche taele" te worden opgesteld; voor de Waalse provincies dient „een stiptelyke overzettinge" te volstaan⁷.

6. De consideransen van het besluit van 1.10.1814 zeggen: „In overweging nemende dat ten gevolge der vereeniging van België met Frankrijk, het gebruik der moedertaal dier provincien bijna geheel is afgeschafft [...] Overwegende, dat wanneer het van de ene zijde noodzakelyk is het gebruik dezer laatste [= de Franse taal] in eenige gedeelten van België toe te laten, alwaar de Nederlandsche taal niet gebruykelyk is; het van de andere zijde billijk is, dat het gebruik der Nederlandsche taal, welke de landtaal is, in alle die gedeelten van België hersteld worde, alwaar dezelve gebruykelyk is en algemeen verstaan wordt..." (A. DE JONGHE, *De Taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*. St.-Andries-bij-Brugge, 1967, p. 43).

7. Met zijn conclusie gaat Van de Velde verder dan het besluit zelf, waarin alleen de taal van de officiële akten en de akten van de burgerlijke stand werd omschreven (*id.*, p. 43).

Op gebied van religie en moraal ten slotte heeft het Frans alleen maar verwoesting aangericht: „om hier van overtuigt te zyn, moet men maer zyn oogmerk vestigen op die ontelbaere menigte van verderffelyke boeken, die in de fransche taele, bezonder sedert het midden der voorledene eeuw, aen het dag-licht zyn gekomen, en een doodelyk vergift hebben uytgebreyd, naementlyk in de aangrenzende landen." Van de Velde kan geen goed zeggen van „die eerlooze en ontugtige schriften, die uyt de hoofd-stad van Vrankryk, uyt dat middenpunt van godeloosheid, stroomgewys in onze landen zyn toegebracht" en die vaak vooral in de handen van „een groot deel onzer jonkheid van beyde geslagten" te vinden zijn. Minnaars van de Franse taal zullen allicht laten opmerken dat in die taal ook heel wat uitmuntende werken zyn verschenen: „Hier op antwoorde ik en bekenne waer te zyn, dat men veele geleerde en stigtende werken vind in de fransche taele; maer ik vraege ook, of de goede boeken ontbreken, die, ofte oorspronkelyk in de nederlandsche taele zyn uytgekomen, ofte evenwel in de zelve uyt andere taelen zyn overgebracht, en nog meer zouden te voorschyn komen, ten waere veel door een zoo uytzinnig vooroordeel zyn ingenomen, dat zy verwerpen of met walg aanzien alles wat in de Nederlandsche taele te voorschyn komt..."

Het gebruik van het Frans en het langdurig verblijf van de Fransen in onze landen heeft, zo besluit Van de Velde, meer kwaads dan goeds veroorzaakt: men hoeve maer de huidige morele situatie te vergelijken met die van „onze godvreezende voorouders", die nog niet door „het fransch vergift" waren besmet.

Van de Velde is met dit betoog zeker geen erfgenaam van de democratische en progressieve opvattingen van Verlooy. Als men zijn visie vergelijkt met wat hij in 1777 aan Des Roches had geschreven, is wel duidelijk dat hij zich – zoals meer van zijn leeftijdsgenoten geschrokken door wat in Frankrijk en Europa was gebeurd – op defensievere stellingen heeft teruggeplooid. Hier spreekt veeleer een leerling van de conservatieve de Feller, die in zijn geschriften de oude moedertaal meermaals een barrière tegen het doordringen van de goddeloze Franse ideeën had genoemd. Toch is ook een sociaal argument aanwezig, waar Van de Velde stelt dat sommigen het Frans spreken om zich af te zetten t.o.v. de gewone burger en oordeelt dat de wetten ook voor „den ellendigsten bedelaer" verstaanbaar moeten zyn. Van de Velde lijkt met zijn „aenmerkingen" dicht bij de ideeën van priester De Foere en *Le Spectateur Belge* te staan, al vindt men er diens bewondering voor de moedertaal en diens inzicht in de relatie tussen taal en nationaliteit niet in terug.